

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Poetica 8 (2020)

ISSN 2353-4583

e-ISSN 2449-7401

DOI 10.24917/23534583.8.20

PARATEKSTY I KOMENTARZE

Aleksandra Budrewicz

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID 0000-0002-0654-6464

O ludziach i drzewach. *The Overstory* Richarda Powersa

[Recenzja powieści: Richard Powers, *The Overstory*, William Heinmann, London 2018, ss. 502]

„Pod dachem z liści codziennie rozgrywają się dramaty i wzruszające historie miłosne, to tam znajduje się ostatnio skrawek natury – wystarczy otworzyć drzwi”¹, pisał w finale swojej książki *Sekretne życie drzew* Peter Wohlleben. To zdanie dobrze, jak się wydaje, streszcza ideowy sens najnowszej powieści Richarda Powersa, obszernego (ponad 500-stronicowego) pasjonującego uczuciowego hymnu na cześć drzew. Jest on dwunastą powieścią Powersa, docenioną w 2019 roku przez czytelników i znawców, wśród licznych bowiem wyróżnień, jakie zdobyła, Nagroda Pulitzera (Pulitzer Prize in Fiction) jest szczególnie prestiżowa. Wkrótce ukaże się na rynku polskim w przekładzie Michała Kłobukowskiego.

O Powersie pisze się ostatnio sporo i jednomyślnie pozytywnie. Porównywany bywa nawet do wielkich twórców literatury, na przykład do dwudziestowiecznego brytyjskiego poety Philipa Larkina w dwóch niezależnych recenzjach: w jednej porównuje się obu artystów², w drugiej – wiersz Larkina *The Trees* z wydźwiękiem i zakończeniem powieści Powersa³. W wywiadzie dla BBC Powers przyznawał: „Trudno jest tworzyć literaturę, która jest jednocześnie pożyteczna, prawdziwa i która daje nadzieję”. Celem autora było, aby czytelnik, przeczytawszy powieść, z przekonaniem konstatował: „Teraz patrzę na świat inaczej”⁴. Trzeba już na wstępie skonstatować, że to ambitne zamierzenie pisarz zrealizował.

¹ P. Wohlleben, *Sekretne życie drzew*, przeł. E. Kochanowska, Wydawnictwo Otwarte, Kraków 2016, s. 358.

² „Like Lain, he finds the act of formally advertising his personality stressful and strange, an attitude that success has forced him to abandon”. Wywiad z Richardem Powersem, <https://www.theguardian.com/books/2003/mar/14/fiction.emmabrockes> (dostęp: 12.09.2019).

³ Recenzja książki *The Overstory*, <https://www.theguardian.com/books/2018/apr/08/the-overstory-richard-powers-review> (dostęp: 12.09.2019).

⁴ <https://www.bbc.co.uk/sounds/play/b0bgbm5p> (dostęp: 20.09.2019). Dodajmy, że również w tekstach naukowych o twórczości Powersa podkreśla się wiarę autora w to, że fikcja ma możliwość zmiany rzeczywistości (zob. S. Hermanson, *Just Behind the Billboard. The Instability of "Prisoner's Dilemma"*, w: *Intersections. Essays on Richard Powers*, red. S.J. Burn, P. Dempsey, Dalkey Archive Press, London 2008, s. 67 [60–74]).

The Overstory to zarówno entuzjastyczny hymn na cześć potęgi przyrody, jak i przestroga przed jej niszczeniem⁵. Tej wielowątkowej powieści nie czyta się jednak ani łatwo, ani szybko. Pisana jest wysmakowaną idiomatyczną angielszczyzną, z rozbudowanymi metaforami, elipsami, stwierdzeniami sugerującymi, a nie do końca nazywającymi stan, działanie lub zamiary bohatera. To utwór dla czytelników cierpliwych, ale jednocześnie wymagających. Akcja rozwija się nieśpiesznie, a jej śledzenie może utrudniać perspektywa wielu bohaterów, których historie narrator opowiada.

Recenzując powieść, Barbara Kingsolver z dziennika „The New York Times” podkreśliła, że umożliwiała ona wejrzenie w „potężną, pierwotną wrażliwość [natury], a jednocześnie pokazuje, że nasz gatunek zostaje zawężony i zredukowany”⁶. Ma rację też, kiedy twierdzi, że tak naprawdę prawdziwymi bohaterami powieści są drzewa, a nie ludzie. Drzewa komunikujące się ze sobą i żyjące życiem podobnym do ludzkiego: oddychające, jedzące, czasem poświęcające się dla dzieci.

Powieść podzielona jest na cztery rozdziały, które odpowiadają budowie drzewa: Roots to korzenie, Trunk – pień, Crown – korona, a Seeds – nasiona. Pierwsza część książki wprowadza czytelnika w biografie głównych bohaterów; druga i trzecia rozwijają je, ostatnia zaś, najkrótsza, skupia większość bohaterów w jednym miejscu i dla wspólnego celu oraz dopowiada ich biografie. Główni bohaterowie powieści to dziewięcioro Amerykanów: Nicholas Hoel, Mimi Ma, Adam Appich, Ray Brinkman, Dorothy Cazaly, Douglas Pavlicek, Neelay Mehta, Patricia Westerford i Olivia Vandergriff, którzy w różny sposób są związani z drzewami, lasem, przyrodą. Jest wreszcie w powieści rzeczywistość najważniejsza, pozaludzka – dostępne tylko wybranym bohaterom życie drzew.

Czas fabuły jest rozpięty między wojną secesyjną a końcem XX wieku. Zasadnicza część akcji rozgrywa się pośród lasów oraz w indywidualnych wewnętrznych relacjach ludzie – drzewa. Z powolną, wysmakowaną narracją, w wielu miejscach wprost elegancką, kontrastuje leksyka dialogów wprowadzająca odmienny język – z dominacją wyrażenń potocznych, czasem wulgaryzmów (np. s. 78), rzutujących na przyspieszone i miejscami nerwowe tempo akcji. Dodajmy, że centrum powieściowe wypełniają też rozmowy, dyskusje, a nawet kłótnie, krzyki czy oskarżenia. Wyciszając je, narrator narzuca spokojny, wyważony ton.

Wspólną cechą głównych bohaterów jest ich wyjątkowy, osobisty i emocjonalny związek z drzewami. Dzięki temu empatycznemu związkowi biografie poszczególnych bohaterów intensywniej, poszerzają się i stopniowo angażują wyobraźnię oraz emocje czytelnika. Drzewa ratują ludzi – fizycznie i metaforycznie, choć mogą też odsonić swoje złe cechy, na przykład przyczynić się do chorób i niepełnosprawności (jak w historii Neelaya). Można więc powiedzieć, że powieść eksponuje

---

⁵ Badacze twórczości Powersa dostrzegali podobną optykę we wcześniejszych powieściach, np. *The Gold Bug Variations*. Por. J. Clayton, *Charles Dickens in Cyberspace. The Afterlife of the Nineteenth Century in Postmodern Culture*, Oxford University Press, Oxford 2003, s. 182.

⁶ B. Kingsolver, *The Heroes of This Novel Are Centuries Old and 300 Feet Tall*; „glimpses of a vast, primordial sensibility, while watching our own kind get whittled down to size”, <https://www.nytimes.com/2018/04/09/books/review/overstory-richard-powers.html> (dostęp: 4.10.2019).

moc i potęgę drzew, ich trwałość mimo klęsk na świecie, mimo zła, wojen i chorób. Drzewa chronią i są ważnym elementem życia ludzkiego; drzewa trwają niewzruszenie, dając głównym bohaterom siłę i odwagę.

To, co w lekturze *The Overstory* może czytelnikowi trochę przeszkadzać, a być może nawet irytować, wynika ze schematyczności ujęć fabuły i konstrukcji postaci. Wspólną cechą większości głównych bohaterów jest ich nieskomplikowane usytuowanie opozycyjne wobec innych postaci (outsider nierozumiany i odrzucony przez gatunek ludzki, ale kochający przyrodę *versus* reszta świata). Już po wstępnym zaprezentowaniu kilku pierwszych sylwetek bohaterów i załączkowych ich biografii czytelnik łatwo przewidzi, jak najpewniej potoczą się losy kolejnych postaci. Mimo to chce się te kolejne urywki biografii poznać, choćby po to, by skonfrontować je ze swoim wyobrażeniem czekającej bohaterów powieści przyszłości. W większości wypadków dochodzi do punktów kulminacyjnych, a potem do rozładowania napięcia i uruchomienia łańcucha konsekwencji. Na tle wielu różnorodnych historii wyróżnia się opowieść o Patrycji, młodej biologce, zafascynowanej drzewami od strony naukowej. Autor chce w niej udowodnić, że drzewa są zdolne do wyjątkowej komunikacji z ludźmi. Historia bohaterki łączy momenty olśnień, ale i osobistych porażek.

Jest w powieści Powersa wiele scen ważnych i literacko celnie zaprezentowanych. Do najistotniejszych trzeba zaliczyć dwa fragmenty, w których Patrycja walczy o dobro, bezpieczny los i rozmnażanie się drzew. Pierwszy jest rozmową Patrycji z sędzią, w której bohaterka spokojnie przedstawia rozważane argumenty, aby nakłonić go do rezygnacji z planowanej wycinki lasów. To w istocie mądry wykład o naturze drzew, którego subtelna perswazyjność dzięki formie niespiesznego dialogu sokratejskiego ma szansę dotrzeć skutecznie do podwójnego odbiorcy (sędziego i czytelnika). Jeśli uznać, że „poprzez wspólny wysiłek włożony w werbalizację myśli, poszukiwanie porozumienia z innymi oraz weryfikację własnych sądów uczestnicy dialogu osiągają głębszy wgląd w rozważany problem”⁷, to decyzja Powersa okazuje się trafna. Argumenty badaczki (a może i samego autora, *alter ego* bohaterki?) wybrzmiały bowiem dobitniej i skuteczniej niż w tradycyjnym monologu oraz ekspresywniej zaapelują do uczuć czytelnika. Ponadto jej rozmowę z sędzią, swoiste *credo* powieści, można byłoby publikować jako autonomiczny tekst, przekonująco ilustrujący, dlaczego lasy są wielką i cenną wartością człowieka.

Dodajmy tylko, że walka Patrycji o miłość do drzew jako pierwszorzędną wartość łatwo kojarzy się ze sceną z Szekspirowskiego *Otella*, w której Desdemona opisuje miłość do męża: wśród obcych ludzi, potencjalnych oskarżycieli zgromadzonych niemal na sali sądowej, młoda kobieta ma odwagę mówić o swoich poglądach, emocjach i przekonywać innych, że to, co myśli i w co wierzy, ma głęboki sens. Scena z powieści Powersa daje nadzieję, że spokojną rozmową, rzeczowymi argumentami oraz – co ważne – kulturą dyskusji można wpłynąć na czyjeś złe decyzje i sprawić, że nastąpią długo oczekiwane i potrzebne wszystkim zmiany.

Druga scena pokazuje Patrycję już jako uznaną badaczkę, o ugruntowanej pozycji naukowej, którą poproszono o wygłoszenie wykładu w prestiżowym miejscu. Podróż na symposium i sam wykład opisane w końcowych sekwencjach powieści

⁷ P. Walczak, *Rozmowa sokratyczna: założenia, przebieg, praktyka*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 2012, t. 21, nr 3(83), s. 369.

są mistrzowsko skomponowane od strony stopniowego budowania czytelniczego napięcia. Wykład jest tu momentem kulminacyjnym utworu głównie ze względu na dramatyczny i zaskakujący finał. Samobójcza śmierć bohaterki staje się symbolem gotowości do poświęcenia najcenniejszych dla jednostki wartości w imię dobra ludzkości. Śmierć wchodzi do przestrzeni publicznej – do sali wykładowej i obecnego w niej audytorium (dodajmy, że na widowni znajduje się kilkoro głównych bohaterów powieści, którzy wcześniej w ogóle się nie spotkali). Przypadkowa zbiorowość słuchaczy przeradza się we wspólnotę, zjednoczoną obawą o przyszłość wszechświata i poczuciem odpowiedzialności za los Ziemi. To właśnie dowód na nowoczesną ekotożsamość. Nie bez przyczyny omawiana scena usytuowana jest w finalnym rozdziale zatytułowanym *Nasiona*. Treść wykładu Patrycji może bowiem być interpretowana jak nasienie nowej filozofii o drzewach, której podstawą są przywoływani w powieści William Szekspir, William Blake, Henry Thoreau, Lew Tołstoj oraz cytowana wielokrotnie Biblia.

Samobójstwo jednego z rodziców, niepełnosprawność, wzniesienie pożarów, walka w obronie przyrody – to niektóre ważne elementy biografii bohaterów powieści. „Świadomość, która przeradza się w gniew”⁸, skupia masy ludzkie i prowadzi je do głośnego wypowiedzania programu ekologii jako moralnego związku człowieka. Związek człowieka i drzewa może stać się tak silny, że jedno przenika drugie. Powers pokazuje to sugestywnie w jednej ze scen pierwszej części powieści, w której chorobie i śmierci rodziców bohatera towarzyszy niejako choroba drzewa (s. 44). Ten paralelizm zapowiada ścisły związek ludzi i drzew, który powieściopisarz rozwija w dalszych partiach książki.

Drzewa reagują na ludzkie dramaty i tragedie; współodczuwają, ale też współpracują. Natura przenika życie ludzi i *vice versa*. Z dużym ładunkiem ekspresji ukazuje to fragment z końcowej partii powieści, w którym jeden z bohaterów pisze manifest w obronie przyrody. Tworzy go w tak silnym napięciu i ekscytacji, że wydaje się drzewem, z jego gałęziami, gałązkami, koroną... Potęga związku ludzi i roślin okazuje się tak wielka, że przestają istnieć ontyczne granice między nimi. Te byty się wzajemnie przenikają, człowiek staje się drzewem, a drzewo człowiekiem. Inni bohaterowie, Nick i Olivia, dają drzewom ludzkie imiona. „Wszechświat jest jak figowiec – zauważa narrator – z korzeniami na górze, a gałęziami na dole”⁹. Rzeczywiście, figowiec bengalski (banyan) wyróżnia się spośród innych drzew swoją budową (olbrzymia korona) i sposobem rozrastania: od góry do dołu. Świat na opak, moralnie zwichnięta ludzkość i drzewa, które prosi się o pomoc – oto elementy krajobrazu powieści. „Wy po prostu musicie przetrwać, żyć dłużej niż my, ludzie”, mówi do drzew Douglas (s. 90). Nie są one jednak w powieści idealizowane. Dobitnie świadczy o tym scena, w której to właśnie drzewo przyczynia się do choroby jednego z bohaterów. Niepełnosprawność Neelaya Mehty da mu jednak wewnętrzną siłę, a jako dorosły człowiek stanie się on znakomitym programistą¹⁰ i autorem popularnej gry komputerowej, zainspirowanej zresztą drzewami.

⁸ „how awareness turned to anger” (s. 385–386).

⁹ „The universe is a banyan, its roots above and branches below” (s. 84).

¹⁰ To element biograficzny powieści – Powers bowiem pracował przez pewien czas właśnie jako programista. To doświadczenie oraz głębokie zainteresowanie naukami ścis-

Powers wplata co pewien czas kategorię stwierdzenia, oskarżające wprost ludzi o bezsensowną gospodarkę zasobami natury i szkodzenie jej, ale też o moralne zło („ludzkość jest głęboko chora”¹¹), eksponujące nierozzerwalny związek między ludźmi i naturą („drzewo to pośrednik między ziemią a niebem”¹²; „ty i drzewo w twoim ogrodzie pochodzicie od tego samego przodka”). „Co się z nimi stało?”, pyta zdruzgotany bohater, patrząc na wycinane drzewa. „My”, odpowiada narrator (s. 144).

The Overstory wpisuje się w popularny nurt piśmiennictwa ekokrytycznego. Tak zwana *eco fiction*, czyli literatura poświęcona zagadnieniom szeroko pojętej ekologii (np. z globalnym ociepleniem, zmianami klimatu, gatunkami zagrożonymi wyginięciem), jest dziś niezwykle potrzebnym rodzajem refleksji o przyszłości natury i środkach, jakie wszyscy musimy podjąć, by była bezpieczna. Autorzy tekstów ekokrytycznych często odwołują się do prac Ralpha Waldo Emersona oraz Henry’ego Thoreau¹³ jako przykładów literackiej optyki ekologicznej. Powers podkreśla ten związek cytatem z Emersona, którego używa w funkcji motto powieści.

W polskim literaturoznawstwie ekokrytyce poświęca się coraz więcej uwagi, czego przykładami są choćby osobny numer „Tekstów Drugich” (2018, nr 2) czy *Cyborg w ogrodzie* Julii Fiedorczyk¹⁴. Obecność *The Overstory* Powersa w polskich księgarniach z pewnością wzbogaci ekokrytyczną literaturę piękną na naszym rynku. Znaczący alarmują, że kryzys ekologiczny musi prowokować literaturę, by ta tworzyła „nowe rzeczy w nowy sposób”¹⁵. Trzeba więc podkreślić, że Powers temu wyzwaniu sprostał. Mimo że jego powieść nie należy do lektur łatwych, przynosi doświadczenia czytelnicze będące wyrazem głębokiej satysfakcji poznawczej. Przedstawione w niej racje ekologiczne na rzecz ochrania przyrody są bowiem wartością nie do przecenienia.

Uważna lektura odkryje również wartość intertekstualną powieści Powersa. Pada w niej na przykład stwierdzenie, czytelne dla znawców poezji czasów wiktoriańskiego kryzysu wiary: „w większości wypadków natura nie jest krwawa i brutalna”¹⁶. To aluzja do wersu z pieśni 56 cenionego poematu – elegii *In Memoriam* Alfreda lorda Tennysona, która powstała jako wyraz wielkiego cierpienia i bólu w związku z nagłą śmiercią przyjaciela. Groźna i brutalna natura w wersji Tennysona pozostaje

---

łymi przyczyniły się do obecności wielu wątków naukowych w jego twórczości (zob. w tej kwestii np. J. Heil, *Walking the Möbius Strip. An Inquiry into Knowing in Richard Powers's Fiction*, Universitätsverlag Winter, Heidelberg 2016, s. 18; S.J. Burn, *Introduction*, w: *Intersections*, dz. cyt., s. XXI).

¹¹ „Humanity is deeply ill” (s. 56).

¹² „Tree is a passage between earth and heaven” (s. 56).

¹³ Zob. np. L. Buell, *The Environmental Imagination. Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture*, Belknap Press of Harvard University Press, London 1995.

¹⁴ J. Fiedorczyk, *Cyborg w ogrodzie. Wprowadzenie do ekokrytyki*, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2015. Por. też H. Zapf, *Literature as Cultural Ecology. Sustainable Texts*, Bloomsbury Academic, London 2016. Zob. np. M. Marczevska, *Drzewa w języku i w kulturze*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2002.

¹⁵ J. Fiedorczyk, *Cyborg w ogrodzie*, dz. cyt., s. 241.

¹⁶ „Most of nature isn't red in tooth and claw” (s. 144).

w zgodzie z darwinowską teorią walki o przetrwanie. W wersji Powersa z kolei te cechy ma człowiek, z jego władczyimi ambicjami i chęcią rządzenia przyrodą, podporządkowywaniem jej egoistycznym celom ludzi. W perspektywie wieku XXI można mówić o micie bezbronności natury. To zaprzeczenie idei, która jest zapisana w twórczości Tennysona, akcentującej dzikość, krwiożerczość, a nawet okrucieństwo w świecie przyrody.

Polski przekład powieści, na który czekamy, wzbogaci czytelników o pozycję wartościową i ważną, zwłaszcza dziś, kiedy troska o drzewa jest wprost konieczna. Drzew nam bowiem dramatycznie ubywa i ubywa, co widać, kiedy podróżuje się po różnych częściach Polski. „Ten, kto wie, że drzewa odczuwają ból i mają pamięć, i że drzewni rodzice żyją razem ze swymi dziećmi, nie będzie już mógł tak po prostu ich ścinać i siać wśród nich spustoszenia ciężkimi maszynami”¹⁷. Wartości książki Powersa nie sposób więc przecenić. Jest ona bowiem literacką refleksją o tym, jak silny jest związek człowieka z drzewami, jak każde z nich jest potrzebne ziemi i ludziom i dlatego konieczna jest nasza – ogólnoludzka, powszechna, ale też, a może przede wszystkim, indywidualna troska o każde z nich.

Przesłanie powieści Powersa dobrze się łączy z niedawnym apelem ekspertów z Polskiej Akademii Nauk, dowodzących, że jednym z rezultatów zmian klimatycznych może być zniknięcie wielu gatunków drzew, zajmujących około 75 procent powierzchni polskich lasów¹⁸. Dodajmy do niego również znakomite i ze wszech miar słuszne wystąpienia oraz apele Adama Wajraka (np. jego manifest *Lasy stworzyły sobie państwo*¹⁹) oraz niektóre eseje Szymona Hołowni z „Tygodnika Powszechnego”. *The Overstory* Richarda Powersa celnie wpisuje się zatem w dyskurs powszechnie obecny w mediach, a zwracający uwagę na coraz bardziej niepokojący stan przyrody, której pod rządami człowieka coraz szybciej i coraz bardziej ubywa. Dobrze, że sygnalizuje to także najnowsza literatura piękna. Obyśmy z jej obserwacji i podpowiedzi umieli w porę skorzystać.

Drzewa umierają, stojąc. W samotnej ciszy. Jednak część z nich umiera przedwcześnie – i to przez ludzi.

Bibliografia

- Buell Lawrence, *The Environmental Imagination. Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture*, Belknap Press of Harvard University Press, London 1995.
- Clayton Jay, *Charles Dickens in Cyberspace. The Afterlife of the Nineteenth Century in Post-modern Culture*, Oxford University Press, Oxford 2003.
- Fiedorczuk Julia, *Cyborg w ogrodzie. Wprowadzenie do ekokrytyki*, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2015.
- Heil Johanna, *Walking the Möbius Strip. An Inquiry into Knowing in Richard Powers's Fiction*, Universitätsverlag Winter, Heidelberg 2016.

¹⁷ P. Wohlleben, *Sekretne życie drzew*, dz. cyt., s. 8.

¹⁸ „Polityka” 2019, nr 37, s. 56–60.

¹⁹ A. Wajrak, *Manifest Wajraka: lasy stworzyły sobie państwo*, „Gazeta Wyborcza”, 8.02.2014.

Hermanson Scott, *Just Behind the Billboard. The Instability of „Prisoner’s Dilemma”*, w: *Intersections. Essays on Richard Powers*, red. Stephen J. Burn, Peter Dempsey, Dalkey Archive Press, London 2008, s. 60–74.

<https://www.bbc.co.uk/sounds/play/b0bgbm5p> (dostęp: 20.09.2019).

<https://www.theguardian.com/books/2003/mar/14/fiction.emmabrockes>, wywiad z Richardem Powersem, (dostęp: 12.09.2019).

<https://www.theguardian.com/books/2018/apr/08/the-overstory-richard-powers-review>, recenzja książki *The Overstory* (dostęp: 12.09.2019).

Kingsolver Barbara, *The Heroes of This Novel Are Centuries Old and 300 Feet Tall*, <https://www.nytimes.com/2018/04/09/books/review/overstory-richard-powers.html> (dostęp: 4.10.2019).

Marczewska Marzena, *Drzewa w języku i w kulturze*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce 2002.

„Polityka” 2019, nr 37, s. 56–60.

Powers Richard, *The Overstory*, William Heinmann, London 2018.

Wajrak Adam, *Manifest Wajraka: lasy stworzyły sobie państwo*, „Gazeta Wyborcza”, 8.02.2014.

Walczak Paweł, *Rozmowa sokratyczna: założenia, przebieg, praktyka*, „Przegląd Filozoficzny – Nowa Seria” 2012, t. 21, nr 3(83).

Wohlleben Peter, *Sekretne życie drzew*, przeł. Ewa Kochanowska, Wydawnictwo Otwarte, Kraków 2016.

Zapf Hubert, *Literature as Cultural Ecology. Sustainable Texts*, Bloomsbury Academic, London 2016.

Streszczenie

O ludziach i drzewach. *The Overstory* Richarda Powersa

[Recenzja powieści: Richard Powers, *The Overstory*, William Heinmann, London 2018, ss. 502]

Abstract

On people and trees. *The Overstory* by Richard Powers

[Book review – Richard Powers, *The Overstory*, William Heinmann, London 2018, pp. 502]

Słowa kluczowe: Richard Powers, *The Overstory*

Keywords: Richard Powers, *The Overstory*